Xalqaro bozorlarda raqobatbardoshlikni ta’minlashda investitsiya siyosatining o‘rni va axamiyati.

Xudoyarov Anvar Aidjanovich.
O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi “Islom iqtisodiyoti va moliyasi, ziyorat turizmi” kafedroasi dotsenti, anvarxudoyarjv111@jmail.com
UDK. 338,48(575,1)330322
ORCID. https://orcid.org/0000-0002-2333-2396

Xalqaro iqtisodiy tajribalarga ko‘ra mamlakatning rivojlanish darajasi, ya’ni iqtisodiyotning rivojlanishi va iqtisodiy o‘sishi ko‘p jihatdan mamlakatdagi investitsion jarayonlarga bog‘liq bo‘ladi. Ayniqsa, bugungi kunda bu xolat yaqqol namoyon bo‘lmoqdaki, har qanday mamlakatning bundan keyingi yuksalishi investitsiyalarni samarali va manzilli jalb etish holatiga bog‘liq.

Barchamizga ma’lum, islohotlar va yangilanishlar tegishli bir qator xuquqiy, iqtisodiy, tashkiliy mexanizmlarni takomillashtirish bilan bog‘liq bo‘ladi. Shuning uchun, yangi iqtisodiy tizim va munosabatlarning qaror topishida barcha tarmoqlar kerakli darajada hukumat tomonidan qo‘llab-quvvatlab boriladi, bu o‘z navbatida olib borilayotgan islohotlarning samarali bo‘lishini kafolatlaydi. Jumladan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 25 yanvardagi «Respublika ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatini samarali yo‘lga qo‘yishga doir birinchi navbatdagi tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PF-14-son Farmoni iqtisodiy-ijtimoiy barqarorlikga xizmat qiladi.[1]

Mamlakatimizda iqtisodiy islohotlar va yangilanishlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish va bu jarayonlarning davlat tomonidan qo‘llab quvvatlanishi va tartibga solinishi yurtimizning yetakchi davlatlar qatoridan o‘rin egallashimizga imkon yaratadi.

Investitsiya – takror ishlab chiqarish, iqtisodiy o‘sish sifatining moliyaviy manbayi, ishlab chiqaruvchi kuchlar va iqtisodiy munosabatlar tizimi rivojlanishini belgilovchi omildir. Investitsiya fan va texnika taraqqiyoti yutuqlarini amaliyotga joriy qilishni va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayonini ta’minlaydi. U aholi turmush darajasi va sifatini to‘xtovsiz oshirib borishning ham zaruriy sharti hisoblanadi.

Investitsiyalarning iqtisodiy mazmun-mohiyati to‘g‘risida iqtisodchi olimlar o‘rtasida xilma-xil fikrlar mavjud. Xorijiy hamda mahalliy mualliflarning iqtisodiy adabiyotlarida, shuningdek, qonunchilik hujjatlarida “investitsiya” atamasi turlicha talqin etiladi.

Shunday qilib, “investitsiya” deganda kelgusida daromad (foyda) olish yoki ijtimoiy samaraga erishish maqsadida qonun doirasida iqtisodiyotning turli tarmoqlari va boshqa sohalariga investorlar tomonidan qo‘yiladigan barcha turdagi mulkiy, moliyaviy va intellektual boyliklar tushuniladi. Boshqacha aytganda, investitsiyalar –

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 21.07.2023 yildagi PF-111-son.

mulkchilikning har xil ko‘rinishlaridagi moddiy, moliyaviy va nomoddiy boyliklarni iqtisodiy-ijtimoiy daromad olish maqsadida muomalaga kiritishdir.

Investitsiya tushunchasi yagona va to‘liq belgi berishlik uchun anchagina keng tushuncha bo‘lib hisoblanadi. Iqtisodiy fanning turli qismlarida va amaliy faoliyatning turli sohalarida investitsiya mazmuni o‘zining xususiyatlariga ega.

Makroiqtisodiyotda investitsiyalar ishlab chiqarishda yangi vositalarga, turar-joylarga investitsiyalar va moddiy zaxiralarining o‘sishiga qilinadigan xarajatlardan tashkil topadigan yalpi xarajatlarning bir qismi hisoblanadi. Investitsiyalar – joriy davrda iste’mol qilinmagan va iqtisodiyotda kapital o‘sishini ta’minlovchi YaIMning bir qismidir.

Ishlab chiqarish nazariyasi va umuman makroiqtisodiyotda investitsiyalar yangi kapitalni (ishlab chiqarish vositalarini hamda inson kapitalini qo‘shib hisoblaganda) yaratish jarayonidir. Moliya nazariyasida esa investitsiya deganda real yoki moliyaviy aktivlarni olishni tushuniladi, ya’ni bugungi sarflarni maqsadi kelajakda daromad olish bo‘lib hisoblanadi.

Boshqacha so‘z bilan aytganda, investitsiyalar – muayyan qiymatni, bo‘lishi noaniqroq bo‘lgan kelajak qiymatga almashishdir.

Hozirgi vaqtda investitsiyalarni korxona faoliyati amalga oshirsa ham, oshirmasa ham bo‘ladigan “ixtiyoriy” shakli sifatida qaramaslik kerak. Investitsiya faoliyatini amalga oshirmaslik raqobat sharoitida yo‘qotishlarga olib keladi. Shu sababli, barcha ehtimolli investitsiyalarni ikki guruhga bo‘lish mumkin:

– passiv investitsiyalar, ya’ni eski texnologiyani yangilash, yangi xodimni tayyorlash va boshqa shu kabilar hisobiga korxonaning foydalilik ko‘rsatkichlari hech bo‘lmaganda yomonlashmasligini ta’minlaydigan investitsiyalar;

– aktiv investitsiyalar, ya’ni yangi texnologiyani qo‘llash, talabgor tovarlarni ishlab chiqarishni tashkil etish, yangi bozorlarni egallash hisobiga firmaning raqobatbardoshligini oshirishni ta’minlaydigan investitsiyalar.

Investitsiyalar turli shakllarda amalga oshiriladi va ularni tahlil qilish, rejalashtirish uchun alohida xususiyatlardan kelib chiqqan holda guruhlashtiriladi.

Boshqa iqtisodiy kategoriyalar singari investitsiyalar ham bir qator guruhlarga bo‘linishi mumkin.

Ichki investitsiyalar, odatda, o‘z ishtirokini kengaytirish yoki mahalliy iqtisodiyotning o‘ziga xos ehtiyojlarini qondirish uchun tashqi bozorlarga sarmoya kiritadigan transmilliy korporatsiyalardan keladi. Bu mahsulotga bo‘lgan yangi talab yoki mintaqaning jadal rivojlanishi shaklida bo‘lishi mumkin.

Xorijiy investitsiyalarning keng tarqalgan turi bu – to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar). Bu bir kompaniya boshqa biznesni sotib olganda yoki o‘z mamlakatidan boshqa mamlakatda mavjud biznes uchun yangi operatsiyalarni ochganda sodir bo‘ladi.

Ichki yoki to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar ko‘pincha katta miqdordagi qo‘shilish va sotib olishga olib keladi. Yangi korxonalarni yaratish o‘rniga, ichki investitsiyalar ko‘pincha xorijiy kompaniya mavjud kompaniyani sotib olganda yoki ular bilan birlashganda sodir bo‘ladi. Ichki investitsiyalar kompaniyalarning o‘sishiga yordam beradi va xalqaro integratsiya uchun chegaralarni ochadi.

O‘zbekiston Respublikasida strategik kontekstida makroiqtisodiy barqarorlik va mutanosib iqtisodiy o‘sish sifatini ta’minlashda muvozanatli hududiy ijtimoiy-iqtisodiy o‘sish sifatini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi.[2]

Hozirgi hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi assimetrik tafovutning mavjudligi, mavjud iqtisodiy-resurs salohiyatdan unumli foydalanish va nisbatan past darajada rivojlangan hududlarda iqtisodiy rivojlantirishni jonlantirishga qaratilgan faol hududiy investitsiya siyosatini amalga oshirishni taqozo qiladi. Bunda hududiy moliyaviy-investitsion salohiyatni to‘g‘ri baholash va boshqarish negizida investitsion faollikni yanada jonlantirish bo‘yicha islohotlarni chuqurlashtirish talab qilinmoqda.

Davlatning investitsiya siyosati – mamlakat iqtisodiyoti va uning alohida sohalariga kapital qo‘yilmalarining zarur darajasi va tuzilmasini ta’minlash, aholi, tadbirkorlar va davlat kabi takror ishlab chiqarish faoliyatining asosiy agentlarining investitsiya faolligini oshirish bo‘yicha maqsad va chora-tadbirlar majmuasidir. Sodda qilib aytganda, investitsiya siyosati bu – davlatning investitsiya manbalarini topishga va ulardan samarali foydalanish sohalarini aniqlashga qaratilgan faoliyati.

Davlat investitsiya siyosatining maqsadi quyidagilardan iborat:[3]

– iqtisodiyotni tarkibiy qayta qurishni ta’minlash;

– tadbirkorlik va xususiy investitsiyalarni rag‘batlantirish;

– qo‘shimcha ish joylarini tashkil etish;

– turli manbalardan investitsiya resurslarini, shu hisobda chet el investitsiyalarini jalb qilish;

– investitsiya maqsadlari uchun aholi pul omonatlarini jamg‘arish uchun nodavlat tuzilmalarining tashkil qilinishini rag‘batlantirish;

– ipoteka kreditlarini rivojlantirish uchun huquqiy sharoit va kafolatlarini tashkil qilish;

– investitsiya faoliyatida lizingni rivojlantirish;

– kichik tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash;

– investitsiya jarayonini amalga oshirishda imtiyozlar va sanksiyalar tizimini takomillashtirish;

– venchur investitsiyalashning vujudga kelishi va rivojlanishi uchun sharoitlar yaratish.

Iqtisodiyotda investitsiya faoliyatining rivojlanishi, ichki va tashqi investitsiyalarni jalb qilishning ko‘lami, yo‘nalishlari va samaradorligi, bevosita investitsiya muhitiga bog‘liq. Shu sababli, mazkur iqtisodiy atamaning tub mohiyatini o‘rganish, yoritish va asoslab berishga bo‘lgan turli iqtisodchi olimlarning qarashlari va o‘ziga xos yondashuvlari orqali o‘zaro ilmiy munozaralar hozirgi kunda ham davom etmoqdaki, bu o‘z navbatida, investitsiyalarga oid chuqurroq bilimga ega bo‘luvchilar e’tiborini o‘ziga tortmasdan qolmaydi.

Investitsiya faoliyatiga ta’sir etuvchi omillarni bilish ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, birinchi navbatda, mamlakatda investitsiya jarayonini faollashtirish va ilmiy asoslangan investitsiya siyosatini ishlab chiqish uchun muhimdir. Investitsiya

[2] Zoyirov L.S., Asamxodjayeva Sh.Sh., Yunusova S.B. Investitsiya., darslik. – T.: “Iqtisod-Moliya”, 2019, B. 13.
[3]Sobirov A. O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotiga investitsiyalar jalb etishni davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish. I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi ishi. – T., 2009.

faoliyatiga ta’sir etuvchi barcha omillarni ularning ta’sir doirasidan kelib chiqib, ikki katta guruhga ajratish mumkin.[4]

Ushbu omillar ro‘yxatini ko‘radigan bo‘lsak, ularning ko‘pchiligi bir-biri bilan o‘zaro bog‘langan bo‘lib, ular, nafaqat, investitsiya faoliyatiga, shu bilan birga, mamlakatning butun iqtisodiy holatiga ham ta’sir ko‘rsatadi.

Investitsiya faoliyatiga ta’sir etuvchi omillarni bilish ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, birinchi navbatda, mamlakatda investitsiya jarayonini faollashtirish va ilmiy asoslangan investitsiya siyosatini ishlab chiqish uchun muhimdir. Investitsiya faoliyatiga ta’sir etuvchi barcha omillarni ularning ta’sir doirasidan kelib chiqib, ikki katta guruhga ajratish mumkin.

Ushbu omillar ro‘yxatini ko‘radigan bo‘lsak, ularning ko‘pchiligi bir-biri bilan o‘zaro bog‘langan bo‘lib, ular, nafaqat, investitsiya faoliyatiga, shu bilan birga, mamlakatning butun iqtisodiy holatiga ham ta’sir ko‘rsatadi.

Investitsiya faoliyatiga ta’sir qiluvchi barcha omillarni ikki guruhga bo‘lish mumkin:

– investitsion faoliyatga ijobiy ta’sir ko‘rsatadigan – ijobiy omillar;

– investitsiya faoliyati salbiy ta’sir ko‘rsatadigan – salbiy omillar.

Vujudga kelishiga qarab, investitsiya faoliyatiga ta’sir qiluvchi barcha omillar quyidagi guruhlarga bo‘linishi mumkin:

a) obyektiv, ya’ni vujudga kelishi inson faoliyati bilan bog‘liq bo‘lmagan, masalan, tabiiy hodisalar bilan bog‘liq bo‘lgan omillar:

b) subyektiv, ya’ni ta’siri va kelib chiqishi inson faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan omillar.

Bu omillarning barchasi makrodarajada nafaqat investitsiya faoliyatiga, balki

investitsiyaviy jozibadorlikka va investitsiya faoliyati samaradorligiga ham ta’sir

qiladi.

O‘zbekiston hududlarida investitsiya faoliyati butun milliy iqtisodiyot shakllanishi uchun muhimdir. Mazkur iboraning tasdig‘i sifatida respublikada barqaror iqtisodiy o‘sishning zarur sharti sifatida hukumat tomonidan aynan hududiy investitsiya siyosatini olib borish ko‘zda tutilgan. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar natijasida hududiy iqtisodiy birlik sifatida hududlarning salohiyati ancha oshdi.

Hammaga ma’lumki, har bir mamlakatning barqarorligi va iqtisodiy mustaqilligining muhim sharti alohida hududlar va butun mamlakatning ichki va tashqi konyukturalar o‘zgarishiga tez moslasha olishidir.

Shu bilan birga, investitsiya siyosatining hududiy o‘zgarishi muhimligi iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi bilan bog‘liq. Hududlar salohiyati ancha yuqori bo‘lgan O‘zbekiston sharoitida innovatsiya faoliyatini rivojlantirish sezilarli iqtisodiy samara berishi mumkin.

Mamlakatimizda barqaror va samarali iqtisodiyotni shakllantirish borasida amalga oshirib kelinayotgan islohotlar bugungi kunda o‘zining ijobiy natijalarini

[4]Ochilov B., Hoshimov J., Butayev J. Iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni jalb etishda mamlakat investitsion jozibadorligi: nazariya va amaliyot, monografiya. – T.: Ilm-ma’rifat, 2024. B. 164.

namoyon etmoqda. Jumladan, qisqa vaqt ichida iqtisodiyotda chuqur tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirish, aholi daromadlari o‘sishini ta’minlash, samarali tashqi savdo hamda investitsiya jarayonlarini kuchaytirish, qishloq xo‘jaligini isloh qilish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasini barqaror rivojlantirish hamda bank-moliya faoliyatini mustahkamlashda ahamiyatli yutuqlarga erishilmoqda.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 21.07.2023 yildagi PF-111-son.

2.Zoyirov L.S., Asamxodjayeva Sh.Sh., Yunusova S.B. Investitsiya., darslik. – T.: “Iqtisod-Moliya”, 2019, B. 13.

3.Sobirov A. O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotiga investitsiyalar jalb etishni davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish. I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi ishi. – T., 2009.

4. Ochilov B., Hoshimov J., Butayev J. Iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni jalb etishda mamlakat investitsion jozibadorligi: nazariya va amaliyot, monografiya. – T.: Ilm-ma’rifat, 2024. B. 164.

5.Zoyirov L.S., Asamxodjayeva Sh.Sh., Yunusova S.B. Investitsiya., darslik. – T.: “Iqtisod-Moliya”, 2019. B. 77.

6.Xudoyarov A.A. O‘zbekistonning shanxay xamkorlik tashkiloti mamlakatlari bilan investitsiyaviy xamkorligini rivojlantirishning samaradorligi. Monografiya.T. “IMRESS MEDIA” 2025. B.77.